

rarja o osvetlitvi Bernikovega časa s fotografsko zapuščino Petra Nagliča iz Šmarce.

Monografija je bogato ilustrirana z nad 250 fotografijami iz številnih ustanov in zasebnih arhivov domžalskih zbiralcev, med katerimi so številne prvi objavljene. Iz opomb oziroma navedb virov in literature, ki so jih avtorji oblikovali po navodilih, veljavnih za sodelavce *Kronike*, se vidi, da so uporabljali gradivo iz NŠAL, Arhiva Republike Slovenije, Zgodovinskega arhiva Ljubljana in privatnih zbirk Matjaža Brojana in Ludvika Kovača, ter časopisje in objavljene vire, prav tako pa relevantno literaturo. Zlasti veliko podatkov so povzeli iz župnijskega arhiva Domžale v NŠAL, največ iz obsežnih rokopisnih kronik Župnije Domžale, ki jih je za obdobje 1904–1941 pisal župnik Bernik.

Župniku Francu Berniku je kot enemu najbolj delovnih duhovnikov ljubljanska škofija leta 1916 podelila častni naziv duhovnega svetnika, za velike zasluge je leta 1929 postal tudi prvi častni občan trga Domžale. Posebej velika počastitev njegovega dolgoletnega in bogatega delovanja v Domžalah pa je monografija *Bernik in njegove Domžale*, ki je rezultat skupnih prizadevanj vseh sodelavcev Kulturnega doma Franca Bernika in uredniškega odbora, ustvarjalnega sodelovanja z Župnijo Domžale, finančne podpore Občine Domžale, velikih raziskovalnih prizadevanj avtorjev ter vseh, ki so skrbeli za njeno oblikovno in jezikovno pripravo. Monografija je doslej najobsežnejša raziskava zgodovine Domžal v prvi polovici 20. stoletja. Avtorji so s svojimi novimi izsledki za to obdobje pomembno dopolnili dve temeljni deli o zgodovini Domžal, knjigi Staneta Stražarja *Domžale: mesto pod Goričico* iz leta 1999 in *100 let župnije Domžale* (ur. Blaž Otrin) iz leta 2008. Celotna edicija štirih knjig je dragocen prispevek k obogatitvi krajevnega zgodovinopisja Domžal.

Miroslav Stiplovec

Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj (ur. Milček Komelj). Ljubljana: Slovenska matica, 2021, 164 strani (Odstiranje, 3).

Ob stoletnici rojstva Emilijana Cevca sta se ga Slovenska matica in Slovenska akademija znanosti in umetnosti spomnili s simpozijem, na katerem je sodelovalo sedem razpravljavcev. Čeprav je bilo o življenju Emilijana Cevca, o njegovem literarnem delu in predvsem o njegovem strokovnem delu na področju umetnostne zgodovine že veliko povedanega in ocenjenega, so referenti tega simpozija dodatno osvetlili nekatere njegove znanstvene in literarne dosežke.

Predsednik SAZU Peter Štih je na kratko spomnil na Cevčeve povezave s SAZU-jem, katerega član je bil skoraj četrto stoletje. Predsednik Slovenske matice Aleš Gabrič pa je poudaril, da je bil Cevc dolgoletni član upravnega odbora ter knjižnega in zgodovinskega odseka. Veliko je prispeval k pestrosti njenega založniškega programa. Nekatere pomembne knjige s področja umetnostne zgodovine je objavil prav pri Slovenski matici.

Sledil je nagovor moderatorja simpozija Milčka Komelja, ki je med drugim poudaril, da bo spričo mnogovrstne razsežnosti Cevčeve dejavnosti raznovrsten tudi Cevčev simpozij. Cevca je predstavil kot kompleksno umetnostnozgodovinsko osebnost. Kot učenec Franceta Stelëta se je posvetil odkrivanju in razlaganju naših umetnostnih spomenikov srednjeveškega obdobja. Zelo je cenil tudi rokodelske podobarje in ljudske ustvarjalce, v katerih je iskal prvinski ustvarjalni izraz. Vse življenje je ostal velik ljubitelj jaslic, ki jih je tudi sam zasnoval in dopolnjeval. Ker sem z njim sodeloval v upravnem odboru Slovenske matice in občudoval njegove raziskave srednjeveških fresk po naših cerkvicah, sem ga prosil, če mu lahko pokažem svoje jaslice, ki sem jih podedoval od babice. Gre za devet lesenih barvno polihromiranih figuric, starih okrog 150 let. Z velikim veseljem se jih je ogledal in ugotovil, da so rezbarsko delo jasličarjev na Tirolskem.

Ker naj bi bilo izhodišče Cevčeve dejavnosti v literarnem delu, sta to tematiko obravnavala dva referenta. Robert Simonišek je obdelal Cevčevo literarno ustvarjalnost skozi njegov prvenec *Preproste stvari*. Poleg tega dela je Cevc napisal še okrog dvajset del izvirne proze. V edini leposlovni knjigi *Preproste stvari* je presenetil z izrazno močjo, izbranim jezikom in slogom. Ta način pisanja se odraža tudi v kasnejših strokovno znanstvenih delih. Omenjena knjiga je izšla leta 1944 v času vojnih razmer. V njej naletimo na slikovite orise kmečkega okolja, večjo pozornost pa je avtor posvetil izumirajočim humanističnim vrednotam in idealom. *Preproste stvari* odkrivajo Cevčevo življenjsko pot. Mladi smo takrat stremeli za takšnim pisanjem. Dolgo je izrecno nasprotoval, da bi to priljubljeno mladinsko knjigo ponatisnili. V spremenjenih družbeno političnih razmerah pa je leta 1999 privolil v ponatis pri Slovenski matici.

Matjaž Komelj v referatu *Piščalka, kaljena v ognju* ugotavlja, da naj bi bila knjiga *Preproste stvari* protiutež tiste politike, ki jo je vodila OF. V medvojni Ljubljani je bil Cevc s svojo knjigo zelo izpostavljen, saj je veljal za enega vodilnih predstavnikov mlade literarne generacije. Cevc je preživel to turbulentno in tragično obdobje na obeh straneh. Bil je partizan in član partizanske gledališke skupine Agitteater, ki je nasprotovala meščanski kulturi. V roški ofenzivi so ga zajeli Italijani, nato pa je v Ljubljani postal eden najvidnejših predstavnikov nove literarne generacije. Distanciral se je od OF, na kar je vplivala tudi Dolomitska izjava. Po vojni večina te mlade literarne generacije ni več obdržala vloge, ki jo je v njem v tistem trenutku dobila. Nekateri so emigrirali, drugi so bili marginalizirani.

Mija Oter Gorenčič je analizirala Cevčeve razprave o srednjeveškem slikarstvu in ugotovila, da so mu bile še posebej pri srcu. Avtorica je skušala s svojim prispevkom zapolniti vrzel v dosedanjih analizah njegovih raziskav in nameravala predstaviti Emilijana Cevca kot samosvojega raziskovalca in interpreta slovenskega stenskega slikarstva. Prve njegove objave so bile posvečene freskam na Križni gori pri Škofji Loki. Vedno znova se je vračal k njim in Križno goro zadnjič obiskal tik pred smrtjo. Ob objavi prispevka o freski sv. Nedelje v Crngrobu je menil, da ta skriva mnogo momentov, ki bi morali pritegniti tudi etnografa. Ob tej freski in tudi drugih srednjeveških freskah se je spraševal, ali je freskant motiv črpal neposredno iz svoje okolice ali iz slikanih predlog (npr. koledarjev). V teh freskah se po mnenju Cevca zrcali tudi neposredno življenje in duhovno razpoloženje našega človeka ob koncu 15. stoletja. Posebej ga je pritegnil ikonografski problem freske Jezusovega rojstva, ki prikazuje Jožefa, ki kuha v kozici močnik. Dotaknil se je tudi Luxurie – freske gole ženske na severni zunanji steni v cerkvi na Visokem nad Kureščkom. Cevc jo identificira kot »Razvratnost«. Imenoval jo je kot krepko pri-

digo, namenjeno preprostim ljudem in grajski gospodi, saj je bila slika usmerjena proti gradu Turjak. Spraševal se je tudi, kaj je na Slovenskem spodbudilo gradnjo presenetljivo velikega števila cerkva na višjih predelih. Mnenja je bil, da vzrok ni bila samo vera, ampak številne stiske in tegobe našega človeka (turški vpadi). Dotaknil se je obravnave posameznih freskantov, kot npr. Janeza Ljubljanskega, Mojstra iz Suhe, in ugotovil, da so bili umetniki domačini, vendar ni nujno, da so bili slovenske krvi. Izpostavljeni naj bi bili umetnostnim sunkom iz srednjeevropske in mediteranske strani. Cevc se je še posebej posvetil razstavi kopij srednjeveških fresk pri nas v Narodni galeriji. Poleg pohvalnih besed je našel tudi nekaj slabih strani te razstave, predvsem pa je podpiral akcijo kopiranja fresk. Avtorica prispevka pojasnjuje, da se z digitalno fotografijo in spletno tehnologijo na nek način uresničujejo Cevčeve želje po nadaljnem kopiranju srednjeveškega stenskega slikarstva v Sloveniji. Bil sem navzoč pri nekem pogovoru o srednjeveškem slikarstvu na Slovenskem, kjer je Cevc povedal naslednje: »Ko je prof. Stelè proučeval zidno slikarstvo na Slovenskem je omenjal 20 cerkvenih objektov, sedaj ko jih proučujem jaz, jih je pa že 400.« In še vedno se odkrivajo nove cerkvice poslikane s freskami. Na tem mestu bi omenil, da je imel Cevc na XXI. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Celju 1. oktobra 1982 na okrogli mizi o celjskih grofih-knezih zelo odmeven diskusijski prispevek. Govoril je razmerju grofov Celjskih do likovne umetnosti in njihovem mecenstvu. Omenil je, da je v nekem delu odkril podatek o romanju Ulrika II. v Kompostelo. Uspelo mi je dobiti tekst španskih kronistov o omenjenem romanju in vsebino te kronike sem obdelal v krajši razpravi. V cerkvi v Crngrobu so se ohranile stare orgle iz 18. stoletja. Za restavracijo omare in piščali se je zavzel moj nečak Gregor Voje. Orgle danes služijo svojemu namenu in verjetno bi bil Cevc zelo vesel te restavracije.

Milček Komelj se je v svojem prispevku lotil Cevčevega pogleda na slovensko renesanso. Renesansa je v slovenski umetnostni zgodovini predstavljala poseben problem. France Stelè in Izidor Cankar sta komentirala začetek renesanse pri nas vsak iz svojega zornega kota. Cevc pa je ugotovil, da Slovenci pravzaprav nimamo čiste renesanse. Celovit pogled na renesanso 16. stoletja mu je pokazal, da ta čas gotovo ni bil doba umetnostnega razcveta. Cevčevo gledanje na renesanso avtor ponazori v soočenju s pogledi njegovih kolegov za umetnostno zgodovino. To vprašanje je posebej vznemirjalo umetnostnega zgodovinarja Naceta Šumija. Medtem ko si je Šumi prizadeval vzpostaviti renesanso kot enakovredno gotiki in baroku, je Cevc »renesančno« 16. stoletje štel skupaj s 17. stoletjem za umetnostno prehodno dobo. Tolmačil ga je kot manierizem. Komelj je v svoji treznosti bolj zaupal Cevcu, Luc Menaše pa se je rad distanciral od katoliškega Cevca. Največji razmah re-

nesančnega kiparstva pri nas je zaobsežen v viteških in meščanskih grbovni in figuralnih nagrobnikih in epitafih. Zaradi ikonografskih značilnosti pa lahko, kot ugotavlja Cevc, govorimo o umetnosti protestantizma. V slikarstvu so Cevca posebej vznemirjale freske pri Sv. Primožu nad Kamnikom, ki jih je prišteval med vrhunske spomenike naše renesanse.

Peter Krečič je v svojem prispevku ocenil Cevčevo knjigo *Slovenska umetnost*, ki je izšla pri Prešernovi družbi. Označil jo je kot drugo od treh orisov slovenske umetnosti. Prvi je bilo Stelětovo delo, ki ga je Krečič označil kot zlato knjigo, usmerjeno v prihodnost, ki opredeljuje naloge stroki in poti do njih. Cevčevo delo pa je manifestacija izpolnitev teh nalog. Tretji *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih* je leta 1975 prispeval Nace Šumi in s tem podal svoj pogled na stroko, njene dosežke in perspektive.

V zadnjem referatu je Janez Stergar s svojimi, za širšo javnost zanimivimi spominskimi utrinki osvetlil osebno podobo Emilijana Cevca, ki je bil njegov sorodnik in birmanski boter. Predstavil je marsikatero neznano podrobnost iz njegovega osebnega življenja ter ga prikazal kot izvirnega, pristrčnega ter duhovitega človeka.

Na koncu knjige sta dodana povzetek razprave k nekaterim referatom ter zapis Maria Mavra s Cevcem po Benečiji od 22. do 27. aprila 1975. Knjiga je bogato ilustrirana s fotografijami. Na koncu knjige najdemo imensko kazalo in podroben zapis o avtorjih prispevkov.

Emilijan Cevc je oral ledino na tedaj še neznanem področju in hkrati postavil temelje, na katerih se umetnostna zgodovina kot znanstvena veda razvija še danes.

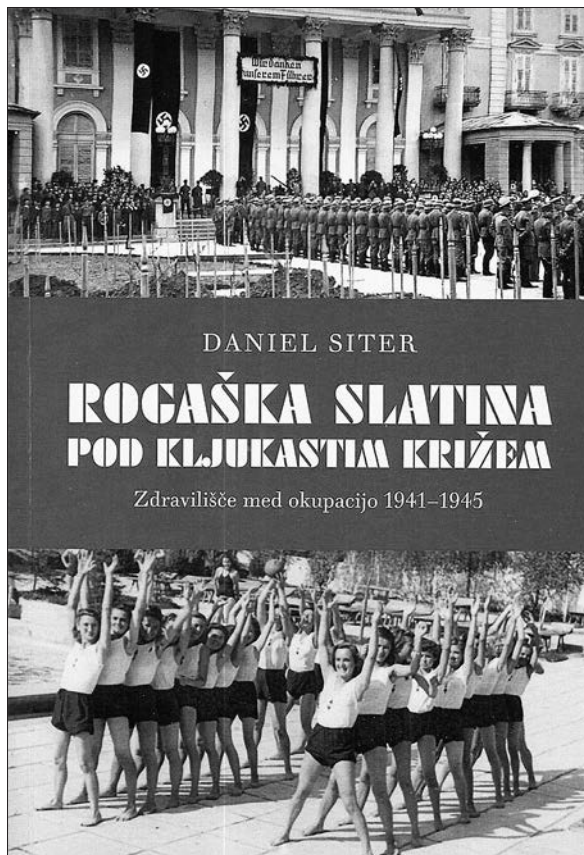
Ignacij Voje

Daniel Siter: Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945. Ljubljana: Alma Mater Europaea, 2021, 459 strani.

Leta 2021 je založba univerze Alma Mater Europaea izdala knjigo zgodovinarja Daniela Siterja z naslovom *Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945*, ki temelji na avtorjevi magistrski nalogi. Knjiga predstavlja najnovejše delo s področja lokalne zgodovine, pri čemer sta podrobno predstavljena popularno zdraviliško mesto ter njegova vloga v sklopu okupatorjeve uprave in ukrepov v času nemške zasedbe slovenskega ozemlja v času druge svetovne vojne.

Knjiga začne odstirati zgodovinsko dogajanje v Rogaški Slatini (in neposredni okolici) že pred iz-

bruhom druge svetovne vojne v tedanji Kraljevini Jugoslaviji s predstavitvijo delovanja nemške kulturne zveze (*Kulturbund*) in pripadnikov nemške manjšine na tem območju v korist tretjega rajha v okviru t. i. pete kolone.

Naslednje poglavje je namenjeno pregledu časa tik pred izbruhom druge svetovne vojne. Takrat so se lokalni prebivalci pričeli zavedati prvih znakov prihajajoče vojne, nanjo pa so se pričele pripravljati tudi jugoslovanske oborožene sile; poudarek je zlasti na delovanju Dravske divizije, ki je imela nalogo braniti to območje. Temu sledi opis dogodkov aprilske vojne s kratkim pregledom celotnega jugoslovanskega ozemlja in nato še posebej v Rogaški Slatini. 9. aprila 1941 je bil kraj prvič bombardiran (zaradi prisotnosti poveljstva Dravske divizije), nakar je sledil skoraj popoln propad jugoslovanske vojaške obrambe; 11. aprila je Rogaško Slatino zasedla nemška vojska. Z zasedbo se je spremenilo tudi upravno okolje, kraj je zdaj postal del nemške Spodnje Štajerske. Avtor natančno predstavi delovanje lokalnih (nemških) uradnikov glede oskrbe z osnovnimi živili in drugimi življenjskimi potrebščinami, ustanovitev nemških organizacij (s področja socialnega varstva) kot tudi s področja varnosti (orožništvo, nemške (para)vojaške organizacije, tajna policija, varnostna služba) ter splošne lokalne samouprave.

V Rogaški Slatini ni bila le nemška orožniška postaja, ampak tudi izpostava tajne policije (gestapa) ter